

SZABÓ PÉTER

A 2. HADSEREG HARCAI ÉS TRAGÉDIÁJA A DON-KANYARBAN

1942–1943

A Barbarossa-terv meghiúsulása és az 1941–42-es téli szovjet ellentámadás során elszenvedett személyi és anyagi veszteségek a német hadvezetést arra kényszerítették, hogy az 1942 tavaszára tervezett hadműveletében nagyobb arányban vegye igénybe szövetséges haderőinek erejét. A visszakapott területeket és a magyar államiságot féltve, illetve német retorziótól tartva a magyar politikai és katonai vezetés a követelések mérséklésére törekedett. Az 1942. január 22-i német–magyar megállapodás értelmében a magyar hadvezetésnek kilenc könnyűhadosztályt, egy páncélos hadosztályt és egy repülőköteléket kellett kiküldenie a keleti hadszíntérre. A tárgyalások során nem tisztázták a magyar alakulatok alkalmazási módját, annak területi és időhatárait, illetve veszteségeinek pótlását, Keitel vezértábornagy fegyverzeti és felszerelési kiegészítésekre adott ígéretet.

A 2. hadsereg-parancsnokság által mozgósított 207 000 fős állomány összeállításánál a minisztertanács január 26-i határozatához igazodva a magyar hadvezetést az a cél vezérelte, hogy a frontszolgálatra behívottak egyenlően terheljék az ország területét, és kismértékben érintsék a honvédség legjobban kiképzett állományát. A nemzetiségek 20, a munkaszolgálatra kötelezett zsidók pedig 10 százalékos arányban kerültek be a hadsereg kötelékébe. Mozgósításra a III., IV. és VII. hadtestet jelölték ki. Míg a 2. hadsereg emberanyagának összeállításánál a kiképzettebb korosztályok kímélése volt a cél, fegy-

A Don menti harcok során nemcsak a 2. hadsereg veresége következett be, hanem több tízezer család tragédiája is. A hadiárvák csonka családban nőttek fel, s behozhatatlan hátrányba kerültek szerencsésebb sorsú társaiknál. Katonaözvegyek ezreire várt a súlyos teher, a gyerekek felnevelése, a föld megművelése, avagy a műhelymunka továbbvitele.

verzeti-technikai viszonylatban igyekeztek legjobban felszerelni a kivonuló alakulatokat, fegyverzetüket és felszerelésüket a honvédség alakulataitól egyenlően elvont anyagból és a német haderőtől remélt kiegészítésekre hagyatkozva állították össze. A rendelkezésre álló fegyvermennyiség, illetve az ország gépjármű-állománya felét megkapta. Jóllehet az ígért német fegyverzeti és felszerelési kiegészítések kismértékben realizálódtak, a Honvéd Vezérkar mégis a legjobban felszerelt hadseregét küldte ki a keleti hadszíntérre, még akkor is, ha mind mennyiségben, mind minőségben elmaradt a német és a szovjet hadseregekéétől.

A honvédség alakulatait nem a katonai nagyhatalmak háborújában való részvételre készítették fel. A honvédség 1938-tól meginduló fejlesztése legfeljebb a szomszédos országok hasonló hadipotenciállal rendelkező haderejével megvívandó harcokra képesítette a csapatokat. A fegyverzetnek, a személyi állomány felszerelésének, ruházatának, szállító járműveinek összeállításánál is egy esetleges közép-európai hadszíntér terep- és időjárási viszonyait vették alapul. A magyar politikai és katonai vezetés remélte, hogy az elvonuló alakulatok részvétele nem húzódik el, és rövid frontszolgálat után – ahogy 1941 végén a Gyorshadtestet – hamarosan leváltják. A 2. hadsereg alakulatait február 24-től mozgósították, hadművelati területre történő kiszállításukra pedig április és július között került sor. A csapatokat a győzelem kivívásában való közreműködés reményében indították útnak, későbbi tragédiájukat 1942 tavaszán még nem lehetett előre megjósolni.

A Kurszki felvonuló magyar kötelékek kisebb része harcok árán, zöme pedig 1000 kilométer hosszú gyalogmenetben jutott ki július–augusztusban a Donhoz. A hadművelati területre elsőként kikerkező III. hadtest a német Weichseregcsoport kötelékében június 28-tól vett részt támadó hadműveletekben. A Kurszk körzetében elhelyezkedő Weichseregcsoport alakulatainak és a tőlük délre csoportosuló német 6. hadseregnek együttes támadása a Donhoz való előretörést, illetve a Don és az Oszkol folyók közé zárt szovjet csapatok megsemmisítését célozta. A német VII. hadtesttel megerősített magyar seregetestnek Tyim város előtt át kellett törnie a szovjet védővonalat, hogy mielőbb kijusson a Donhoz. E hadművelet során a német és magyar csapatok 300 kilométer szélességben törték át a Brjanszki és Délnyugati Front arcvonalát, és 150-170 kilométer mélyen előretörve érték el a Don és Voronyezs körzetét. A 9. könnyűhadosztály négy napig tartó súlyos harcok közepette foglalta el a szovjet utóvédek által védett Tyimet. A 2500 főnyi véres veszteséget szenvedett magyar alakulatok július 7–10. között jutottak ki a Donhoz.

A júliusban tovább folytatódó német hadműveletek a német–szovjet arcvonal legdélibb szakaszára összpontosultak. A Dél Hadseregcsoport kettéosztását követően a magyar 2. hadsereg a német 2., 6. tábori, illetve 4. páncélos, az olasz 8., valamint a román 3. és 4. hadseregekkel együtt a Weichs vezérezerdes irányította B Hadseregcsoport alárendeltségébe került. Ezen hadseregcsoportnak a Sztálingrád és a kaukázusi olajmezők felé irányuló hadműveletek sikerét kellett biztosítania. A hosszú menetektől és a kezdeti harcoktól kimerült magyar alakulatokat azonnal védőállásba rendelték. A 2. hadsereg 200 kilométer szélességben meghatározott védelmi vonalát mindössze 18 gyalogezrede szállhatta meg, ennél fogva a védelem mélységben történő kiépítésére és megfelelő tartalékok képzésére egyáltalán nem volt lehetőség. E cérnavékony védelmi vonalat csupán a harcok létszám, körülbelül 80-90 ezer ember tartotta. A hadsereg személyi állományának több mint fele ugyanis az arcvonal mögött elhelyezkedő hadsereg- és had-

test közvetlen ellátó, szállító, egészségügyi és műszaki alakulatoknál teljesített szolgálatot.

A Don mögötti terület közigazgatásának megszervezése a 2. hadsereg arcvonal mögötti alakulatai által felállított egyes állomásparancsnokságok feladata volt, melyek e téren együttműködtek a tábori rendészeti szolgálattal. Ezen parancsnokságok községenként bírót (sztarosztát), községi tanácsot és polgári segédrendőrséget választottak, s e szervek elsősorban a helyi lakosság kötelező munkaszolgálatának és a mezőgazdasági termelés folytonosságának biztosításánál működtek közre. A hadműveleti területre érvényes rendelkezések szigorú betartását a hadsereg mögöttes területein közigazgatási, közbiztonsági, tábori rendészeti, esetenként partizánellenes tevékenységet ellátó hadtápszázlőaljnainak a csapatokhoz vezényelt alosztályai felügyelték. Tevékenységük főleg a lakosság mozgási szabadságának korlátozásából, idegen egyének ellenőrzéséből, fegyverek és kémtevékenység folytatására alkalmas berendezések felkutatásából, merényletek esetén tűszok szedéséből és őrzéséből, illetve egyéb óvintézkedésekből állt. A 2. hadsereg arcvonalhoz közeli hadműveleti területén partizán-tevékenységgel ugyan nem kellett számolni, de a Don túlsó oldalán védelmi állást foglalt szovjet seregtestek igyekeztek minél hatásosabb kémhálózatot kiépíteni a magyar csapatok által megszállt térségben.

A Don mögé visszavonuló és a 2. hadsereg gyengéit kitapasztaló szovjet csapatok augusztustól támadásokat indítottak a folyó nyugati partjának birtokbavételére és hídfőállások kiépítésére. Támadásaik középpontjába az Uriv és Sztorozsevoje által határolt folyókanyar, illetve Scsucyje és Korotojak települések környéke került. Céljuk egy nagyobb szabású hadművelet kiinduló bázisainak megteremtése volt. A Donon átkelt szovjet 6. hadsereg csapatai ellen július 18. és szeptember 16. között folytatott hídfőcsatákban két német seregtest támogatása mellett a 2. hadsereg zöme részt vett. Különös szerep jutott az 1. tábori páncélosadosztálynak, az egyetlen gyorsan mozgó seregtestnek, amely szinte valamennyi urivi és korotojaki ütközetnél jelen volt. A legsúlyosabb helység harcok a rommá lőtt Korotojakban zajlottak. Fejős János, a tolnai 48/III. zászlóalj őrzővezetője harctéri naplójában az alábbiakat jegyezte fel: „Az oroszok hétfőn este betörték az állásunkba. A 8. századot teljesen bekerítették, melyből csak nagyon kevés ember tudott megmenekülni. A század jó része fogságba esett. A 9. század ellentámadásba ment át és kiverte reggelre az oroszokat. Ez az éjszaka borzasztó volt. Állandó repülőtémadás, közelharc, csak úgy fröcsögtek a kézigránátok. Az éj leple alatt sok orosz tudott átjönni a Donon. Másnapra lett is rengeteg, még a mögöttünk lévő házakban is voltak. Minden ház alatt pince vagy hasonló búvóhely volt, így aztán az oroszok könnyen meghúzódtak ott. Annyira, hogy kézigránáttal kellett őket kifüstölni, de ez is lehetetlen volt. Ekkor aztán elrendelték a házak felgyújtását. Egész utcasorok álltak lángban. A házakban rengeteg lőszert és robbanóanyagot halmoztak fel, melyek a tűz következtében csak úgy ropogtak.”

A szovjet hídfők felszámolása érdekében folytatott vállalkozások az átmeneti sikerek után többnyire eredménytelenek maradtak. A 2. hadsereg teljes véres vesztesége (elesett, megsebesült, hadifogságba esett) a Don menti hídfőcsaták alatt 26-27 ezer főre tehető. A tisztikar 20, a legénység 15, a munkaszolgálatosok 6 százaléka esett ki október 1-jéig. A hadsereget anyagi téren is jelentős veszteségek érték, az 1. tábori páncélosadosztály harcokcsijainak száma felére csökkent, a 7. könnyű tüzérezred pedig elvesztette löveganyagának zömét.

A német–szovjet arcvonal déli szakasza szeptember végére teljes egészében megmerevedett. A létfontosságú bakui olajmezőig a német csapatok nem jutottak el, és a kezdeményezés kicsúszott a hadvezetésük kezéből. A magyar politikai és katonai vezetésnek, bár ismerte a 2. hadsereg ezernyi problémáját, nem volt távlati terve a helyzet megoldására. Német részről várta a segítséget, és a csapatok kisebb fegyverzeti és felszerelésbeli kiegészítésére, illetve az állomány fokozatos felváltására hajlott. Novemberben 35-36 000 fős kontingens került ki az arcvonal mögé a harcoló állomány egy részének felváltására. Ezenkívül még 63 menetszázadot és 87 munkásszázadot szállítottak ki az arcvonal mögé. A 2. hadsereg hadművelési területén frontszolgálatot teljesített 250 000 fős állományából csaknem 40 000-en tartoztak a tábori, nemzetiségi és különleges munkásszázadokba.

A 2. hadsereg súlyos helyzete iránt tanúsított látszólagos érzéketlenség nem a magyar politikai és katonai vezetés részvétlenségéből fakadt. A Kállay-kormány legfőbb célkitűzése az volt, hogy a feszült magyar–román viszonyra és a bizonytalan külpolitikai helyzetre való tekintettel az országot kivezesse a háborúból. Teherként nehezedett rá a román vezetésnek az Észak-Erdély és a Székelyföld visszaszerzésére irányuló szándéka. Mindez arra készítette, hogy erőforrásainak nagy részét a háború befejeztével elkerülhetetlennek látszó magyar–román fegyveres konfliktusra tartalékolja. Véget kívánt vetni a keleti hadszíntéren történő további csapatküldéseknek, de már 1942 őszén sem tudott kitérni a két újabb megszállt seregetest kiküldését szorgalmazó német követelés elől. A november 19-én Sztálingrádnál elindított szovjet offenzíva december közepéig délről észak felé haladva egymásután zilálta szét a német és szövetséges hadseregek védelmét. Jány Gusztáv vezérezredes, a 2. hadsereg parancsnoka az olasz 6. hadsereg arcvonalának december 17-i áttörése után sürgette, hogy az általa kért fegyverzet és német csapaterősítés még a várt szovjet támadás előtt érkezzen ki arcvonalára. A német hadvezetés 1943. január 2-án a hadtest erejű német–magyar sereg- és csapattestekből álló Cramer-csoportot vonultatta fel a 2. hadsereg védőkörletébe. A kritikus helyzetekben sem Jány vezérezredes, sem előljárója, Weichs vezérezredes nem rendelkezhetett vele szabadon.

A 2. hadsereg alakulatai védőállásaikat, óvóhelyeiket és futóárkaikat nem tudták kellőképpen megerősíteni. Bár váltó- és reteszállások kiépítését is tervezték, erre az őszi csapadékos időjárás miatt már nem kerülhetett sor. Az 1943. januári szovjet offenzíva alatt többek között ezért kellett ragaszkodniuk első vonalaik megtartásához, és visszavonulásuk a hátsó védőállások hiánya miatt ezért járt nagy veszteségekkel. Az élelmezési és ruházati ellátás a szállítási nehézségek és szállítóeszköz-hiány miatt alig működött. Számos téli ruházattal és élelmiszerral teli raktár készlete maradt kiosztatlanul. A szálas takarmány és a lótáp hiánya miatt legyengült 60 000-es lóállomány 80 százalékát kivonták a védőkörletből.

Az 1943. januári szovjet offenzíva előtti hetekben a csapatok erőállapotának fokozatos romlásáról, az elhasználódott felszerelésről, ruházatról egyre aggasztóbb jelentések érkeztek be a hadsereg-parancsnokságra. Különösen a szovjet hídfőállások előtt védekező alakulatok helyzetközlései nyomán rendeltek el több ízben kivizsgálást. A Scsucsjé előtti védőállásokban levő 12. könnyűhadosztály 48. gyalogezredének harctudósításában az alábbiak szerepelnek. „A végelgyengülésben elhaltak száma állandóan nőtt. December hónap végén már a tiszték között is fordultak elő végkimerülési esetek, úgy hogy azokat teljesen el-

gyengült, leromlott állapotban kórházba kellett szállítani. Az erőbeni állapot ily nagyfokú romlása elsősorban a nagyfokú igénybevételre, sok izgalomra, a biztonsági érzet részbeni hiányára és másodsorban a hidegre, kevés fűtőanyagra és bizonyos táplálkozási hiányokra volt visszavezethető. A nagyfokú igénybevétel főleg a nehéz figyelő, biztosító és árok szolgálatból, valamint az árkok hótalanításából állott. Ezt fokozta még, hogy a sötétség beálltától virradatig igen erős és eredményes járőrözést folytattunk az előterepen és sok vállalkozást intéztünk az ellenséges állások ellen.”

A magyar arcvonal ellen feltételezett szovjet hadművelet megindítását mind a 2. hadsereg, mind a felettes B Hadseregcsoport parancsnoksága az ellenséges hídfőkből várta, időpontját és konkrét irányait azonban nem ismerhették. A Voronyezsi Front seregtesteinek nem volt döntő erőfölénye. Élőerőben nem és tüzéség, illetve a harcok tekintetében is csak közepes fölényt képzett. A január 12-i két hadosztály erejű szovjet felderítő vállalkozás 6-10 kilométeres előrenyomulást eredményezett a támadóknak. A Voronyezsi Front 40. hadseregének többi alakulata, a 18. önálló lövészhadtest, a 3. harcokcsihadsereg és a 7. önálló lovashadtest a hídfőkből és a Don túlsó oldaláról várta a hadművelet január 14-i kezdetét. A magyar 2. és az olasz 8. hadsereg részeinek bekerítése és megsemmisítése céljából a Liszki és Kantyemirovka között a Rosztovba vezető vasútvonalat kellett birtokba venniük, hogy ezáltal kedvező helyzetet teremtsenek a német 2. hadsereg elleni támadáshoz, illetve a Harkov és a Donyec-medence felé irányuló előretöréshez.

Jány vezérezredes és vezérkari főnöke már ezen a napon úgy vélte, hogy a kisebb hadtesttartalék alakulatokkal és a német 700. páncéloscsoporttal végrehajtandó ellentámadás legfeljebb csak átmeneti sikert eredményezhet. A teljes rendezés érdekében szükségesnek látták és kérték a Cramer-hadtest zömének átcsoportosítását és mielőbbi harcbavetését. A B Hadseregcsoport parancsnoksága még nem tartotta kritikusként és visszafordíthatatlannak az urivi hídfőben kialakult helyzetet. Január 13-án a német 700. páncéloscsoport és a magyar tartalékerők ellentámadásának kudarca és az előrehozott szovjet főtámadás kibontakozása következtében válságosra fordult a kezdeti harcok által megrendített 7. és 20. könnyűhadosztály helyzete. Átkarolás fenyegette a 13. könnyűhadosztályt is, mivel a főtámadást végrehajtó szovjet csapatok déli irányba kanyarodtak el. A 2. hadsereg parancsnoksága által kért Cramer-hadtest rendelkezésre bocsátása január 13-án részben szabad utat kapott. A német 168. gyaloghadosztálynak Osztrogozsszkhoz és a Potudany folyó mögé kellett felvonulnia.

A 2. hadsereg arcvonala az Uriv térségében végrehajtott szovjet támadás és annak 40 kilométer széles és 20 kilométer mély sikeres kiterjedése folytán január 14-én kettészakadt. Ezzel egyidejűleg Scsucsjé körzetét és az olasz arcvonalat is nagyszabású támadás érte. A Scsucsjénél védekező 12. könnyűhadosztály védelme délután összeomlott, estére pedig a 19. könnyűhadosztály oldalát is veszélyeztették a szovjet csapatok. A 18. önálló lövészhadtest harcokcsikkal támogatott lövészhadosztályainak támadásáról a 12. könnyűhadosztály összefoglaló harcjelentésében az alábbiak olvashatók: „Az orosz gyalogság keskeny, mély oszlopokban mozgott előre, az egyes emberek távközök nélkül, teljesen felzárkózva tisztjeikkel az élen. A támadás minden előzetes harcfelderítés nélkül lendületesen tört előre. Megállás, tétovázás nem volt; akadályainkat az ellenséges tüzéség teljesen eltüntette; az aknamezőnk sem bizonyult hatásosnak – még a harcokcsikkal szemben sem! Saját, már igen megtépázott gyalogsági tűzrendszerünk

feltartóztató hatása – bár a rohamozóknak veszteségeket okozott – a támadás folyamatát nem törte meg. A támadók saját veszteségeikkel nem törődtek, a kiesők helyébe felzárkózva, előremozgásukat folytatták.”

Az ellenség átkaroló hadmozdulatai következtében a 10. és 13. könnyűhadosztály helyzete is kritikussá vált. A bekerítéssel fenyegetett két seregetest helytállásától függött a megrendített 7. és 12. könnyűhadosztálybeli részek visszavonulása is. Az urivi áttörést követő 3-4 napon mindkét seregetest súlyos harcok után adta fel védőállását. Január 15-ét követően a Voronyezsi és Brjanszki Front négy hadsereggel végrehajtott újabb hadműveletének célja a német 2. hadsereg és a magyar III. hadtest megsemmisítése és a Jelec–Valujki-vasútvonal birtokbavétele volt. A III. hadtestnek a német segélyalakulatokkal együtt január 26-ig sikerült tartania arcvonalát a szovjet 60. hadsereg alakulataival szemben.

A Cramer-hadtest január 16-án megindított sikertelen ellenökését követően a IV. hadtest 13. és 10. könnyűhadosztálya Osztrogozsszkba vonult vissza, hogy ott a német 168. gyaloghadosztállyal védelmi állást foglaljon el. Négy napon át vívták harcukat a szovjet erők körülzárásában. Január 16-án a szovjet harckocsi-hadtestek a 2. hadsereg arcvonalától délre jelentős sikereket értek el. Rosszos szovjet kézre kerülése átkarolással fenyegette a Don vonalán kitartó olasz Alpini, és a magyar VII. hadtestet. Jány vezérezredes csak január 17-én hajnalban rendelte el a már bekerített magyar csapatok visszavonulását. A végsőkig történő kitartást Jány vezérezredes számára két rendelkezés is előírta: Hitler parancsa az 1942–43-as esztendő téli védelmének végrehajtására és a Honvéd Vezérkar főnökének december 27-i utasítása. A parancsmegtagadásra nem hajló Jány vezérezredes őrlődött a feltétlen engedelmesség és a csapatai megóvásának kötelezettsége között. Intézkedéseit esetenként a kétségbeesés és a zavarodottság vezérelte, jóllehet hasznos döntéseket már nem hozhatott.

Az elkésett január 17-ei parancs következményeképpen a VII. hadtest visszavonuló alakulatait több ízben érte támadás. A csekély ellenállást tanúsító és az ellenséges csapatok közeledtének hírére pánikba eső kötelékei közül számos került hadifogságba. Tagjaik közül sokan megfagytak, és sokukkal az éhhalál végzett. A szovjet csapatoknak azonban nem sikerült a magyar csapatrészeket Alekszejevka térségében két oldalról bekeríteni. A vezetési hibák, Osztrogozsszk és Llinka védőinek kitartása, a Cramer-hadtest sikeres utóvédharcai, illetve a magyar és német csapatok eredményes páncélelhárító-rendszere miatt a támadók nem tudták kihasználni kezdeti sikereiket. A 2. hadsereg sávjában 1943. január 12. és 20. között – magyar és német források alapján – a magyar csapatok 105, a németek pedig 86 szovjet harckocsit semmisítettek meg, a bevetett állomány 41 százalékát. Ahogy január 18. és 21. között Alekszejevka és Llinka körzetében a magyar 1. tábori páncéloshadosztály, úgy a szovjet csapatok által körülvelt Osztrogozsszkban és az Olim-völgyben a német 26. gyaloghadosztály harcainak köszönhetően adódott lehetőség az egészen vagy részben bekerített magyar és német alakulatok nyugati irányú hátramenetelére. Lényegében a Cramer-hadtest leharcolt seregetestei akadályozták meg, hogy a szovjet Vörös Hadsereg egy nagyobb méretű katlan-csatába kényszerítse az arcvonaluk feltétlen tartására utasított seregetesteket. A teljes katasztrófa eredményes harcaik miatt nem következett be.

Január 24-én a 2. hadsereg zöme kiválhatott az arcvonalból, a január 15-én német alárendeltségbe került III. hadtestre azonban még súlyos harcok vártak. Január 28-án a szovjet csapatok megszállták az Olim folyó völgyének nyugati oldalát, ennek következtében a német 2. hadsereg XIII. és VII. hadteste, valamint

a körvédelmi és Don menti állásaiból visszavonuló magyar III. hadtest körül bezárult a gyűrű. A magyar csapatok hadtestparancsnokuk, gróf Stomm Marcel altábornagy február 1-jei „hadtestfelosztató” parancsát nem szó szerint értelmezve, kisebb-nagyobb csoportokat alkotva, a Sztarij Oszkol felé áttörő német gyaloghadosztályok nyomában jutottak ki a gyűrűből. Polgár Sándor tartalékos hadnagy ekképpen emlékezett vissza a Dontól történő visszavonulás gyötrelmeire: „Aki nem bírta a menetet és leült vagy lefeküdt, pár óra alatt csontkeményre fagyott. Félelmetes látvány volt a hóból kimeredő karok, lábak sokasága. Azok a testvérek vagy jóbarátok, akik egymást támogatták órákig vagy napokig, ha leültek pihenni, nem keltek fel többé. Megfagytak. Pedig nagy volt mindenkiben az élni akarás, mindenképpen haza akartunk jutni, nem itt elpusztulni, hisz várt minket otthon a család, apa, anya, fiatal feleség, gyerekek. Ez újabb erőre ösztönzött, egymást biztatva, támogatva haladtunk tovább. De nem egyformán kitartó, akaraterős minden ember. Egy alkalommal egyik társunkat próbáltuk visszahozni. A köpenyét már levetette, leterítette, azon feküdt. Mikor kérleltük, hogy jöjjön vissza, annyit mondott: „»Nem messze van már ide Perkáta, kicsit pihenek, olyan jó meleg van itt. Hagyjatok, majd jövök.« A kétségbeesés is sok embert kergetett a halálba.”

A korabeli veszteség-nyilvántartási részadatok alapján 127-128 000 főre tehető a 2. hadsereg egyéves harctéri tevékenysége során elesett, megsebesült és fogóságba esett honvédek és munkaszolgálatosok száma. Közülük közel 50 000-en estek el, és közel ugyanennyien is sebesültek meg. A hadifoglyok száma szovjet források alapján 27-28 000 főnyi volt. Míg a szovjet offenzíváig a tisztikar, azt követően a munkaszolgálatosok szenvedték el arányában a legnagyobb veszteségeket. Az anyagi veszteséget 70 százalékban, ezen belül a nehézfegyverzetét csaknem 100 százalékban állapították meg. A Don menti harcok során nemcsak a 2. hadsereg veresége következett be, hanem több tízezer család tragédiája is. A hadiárvak csonka családban nőttek fel, s behozhatatlan hátrányba kerültek szerencsésebb sorsú társaiknál. Katonaözvegyek ezreire várt a súlyos teher, a gyerekek felnevelése, a föld megművelése, avagy a műhelymunka továbbvitele.

